

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Д. В. Миколенко

МАКЕДОНСЬКЕ ПИТАННЯ У 1878 – 1919 рр.

Тематичний план і методичні рекомендації до
спеціального курсу

Для студентів історичного факультету
заочного відділення
Спеціалізація «Всесвітня історія»

Харків – 2010

УДК 94:323.1(=163.3)"1878/1919"(075.8)
ББК 63.3(4МАК)
М 59

*Рекомендовано Науково-методичною радою історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 3 від 10.03.2010 року)*

Рецензенти:

Євген Петрович Пугач – кандидат історичних наук, професор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Сергій Юрійович Страшнюк – кандидат історичних наук, доцент, директор Центру болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Відповідальний за випуск:

Олександр Петрович Чижов – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

М 59 Миколенко Д. В. Македонське питання у 1878 – 1919 рр.: Тематичний план і методичні рекомендації до спеціального курсу для студентів історичного факультету. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 24 с.

У виданні надано загальну схему вивчення спеціального курсу: зміст, завдання для самостійної роботи, питання до іспиту, критерії оцінювання знань, а також методичні рекомендації до кожної з тем. Представлені джерела та література сприятимуть кращому засвоєнню програми та отриманню студентами глибоких знань.

УДК 94: 323.1 (=163.3)"1878/1919" (075.8)
ББК 63.3 (4МАК)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2010
© Миколенко Д. В., 2010

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Цей спеціальний курс розроблено для студентів історичного факультету зі спеціалізації «Всесвітня історія». Він доповнює основні курси, що викладаються на історичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: «Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Нова історія країн Азії, Африки і Латинської Америки», «Історія західних і південних слов'ян», «Історія Росії». Вивчення дисципліни розраховано на один навчальний семестр.

У кінці XIX – на початку XX ст. Македонія, що входила до складу Османської імперії, пережила чимало історичних змін, під час яких коригувалися її кордони, політичний устрій, склад населення. Зазначений період – один із найбільш драматичніших і важливіших в історії македонського народу. Він приніс чимало страждань та випробувань: османське ярмо, перманентний збройний конфлікт і три війни, що безпосередньо відбувалися на території області. Це був початок формування окремої македонської нації, а також перший етап її боротьби за свою державність.

Предмет вивчення спеціального курсу: витоки та зміст македонської проблеми у контексті східного питання; політика Туреччини у своїх європейських провінціях після Берлінського конгресу 1878 р.; місце зазначеної проблеми у системі міжнародних відносин; процес становлення македонської нації; формування та основні етапи розвитку визвольного руху в області; діяльність революційних організацій на території провінції та за її межами; спроби вирішення македонського питання після Другої балканської (1913 р.) та Першої світової (1914 – 1918 рр.) війн.

Метою курсу є: по-перше, дати об'єктивні уявлення про вказані вище проблеми історії Македонії; по-друге, сформувати знання майбутніх фахівців-істориків про характерні риси та специфічні особливості національно-визвольного руху в області, політику великих європейських і балканських держав стосовно неї. Студенти, зокрема, мають засвоїти матеріал про діяльність Внутрішньої македоно-одринської революційної організації та рух четників.

Під час лекцій та самостійної роботи майбутні фахівці мають навчитися аналізувати історичні джерела, працювати з науковою літературою, а також систематизувати інформацію. Вивчення курсу допоможе логічно мислити та викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватись історичними і політичними картами, довідковою літературою.

Структура. Курс складається з десяти тем, поділених на два модулі, кожен з яких включає методичні рекомендації і окремий список джерел та літератури.

Обсяг роботи за навчальним планом становить 10 годин аудиторної роботи, із них лекцій за тематичним планом – 10 годин. Підсумковий контроль знань – екзамен.

ОПИС ПРЕДМЕТА СПЕЦІАЛЬНОГО КУРСУ

Предмет: Всесвітня історія

Курс: магістр	Напрям, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристики навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 1 кредит	Всесвітня історія Магістр	Спеціальний
Загальна кількість годин – 10		Рік підготовки – 6-й
Кількість модулів – 2		Семестр – 12-й
Тижневих годин – 2		Лекцій – 10 годин Вид контролю – екзамен

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Найменування модулів і тем	Кількість годин
Модуль I. Македонська проблема в останній чверті XIX ст.		
1	Передумови виникнення македонської проблеми	1
2	Македонське питання на Берлінському конгресі 1878 р.	1
3	Становище македонських земель у складі Османської імперії після російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр.	1

4	Створення та діяльність революційних організацій у Македонії	1
5	Македонська проблема в системі міжнародних відносин	1
Модуль II. Македонські землі на початку XX ст.		
6	Горноджумайське й Ілінденське повстання та їх наслідки	1
7	Молодотурецька революція та її вплив на ситуацію в області	1
8	Балканські війни 1912 – 1913 рр. і поділ Македонії	1
9	Македонські землі напередодні та під час Першої світової війни	2
Загалом		10

ЗАГАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). – К., 2001.
2. История дипломатии: В 2-х т. – М., 1963. – Т. 2.
3. Історія західних та південних слов'ян XX ст.: Навчальний посібник / За ред. Є. П. Пугача. – Харків, 1998.
4. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.
5. История Югославии / Под ред. Ю. Бромлея, И. Достяна, В. Карасева, С. Никитина. – М., 1963.
6. История южных и западных славян. – М., 2008. – Т. 1.
7. Косик В. Македония: споры, отношения, войны // На путях к Югославии: за и против. – М., 1997.
8. Македония: документы и материалы. – София, 1978.
9. Македония: проблемы истории и культуры. – М., 1999.
10. Македония: путь к самостоятельности. Документы. – М., 1997.
11. Хрестоматия по истории южных и западных славян. – Минск, 1991. – Т. 2.
12. Шафман А. Очерки истории Македонии и македонского народа. В 2-х томах. – Казань, 1960.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Модуль I. Македонська проблема в останній чверті XIX ст.

1. Передумови виникнення македонського питання. Розгляд цієї теми доцільно розпочати з інформації про походження назви області, що з'явилася ще в епоху античності. Тоді Македонія була самостійною державою і являла собою ядро могутньої імперії царя Філіпа та його сина Александра Великого. Згодом її територія перетворилася на складову частину Римської імперії, потім Візантії, середньовічної Болгарії, Сербського царства, а у другій половині XIV ст. вона опинилася під владою Османської імперії.

Македонські землі займають приблизно 70 тис. км². Географічно вони розпростерлися між Шар-Планіною на півночі, Егейським морем, Олімпом і Піндом на півдні, Родопами на сході та Охридським озером на заході. З огляду на подібне розташування зрозумілим є геополітичне значення області в регіоні.

Нині ця територія належить трьом державам: Греції, Болгарії та незалежній з 1991 року Колишній Югославській Республіці Македонії. Майже половина – 34,2 тис. км² – це грецька територія, що має назву Егейська Македонія. 9,8 тис. км² становить площа Піринського краю у Болгарії. Частина, що входила до складу СФРЮ – Вардарська Македонія – займає близько 26 тис. км².

Появу македонської проблеми асоціюють із загостренням у другій половині XIX ст. східного питання, яке виникло ще наприкінці XVII ст. у зв'язку з поступовим ослабленням Османської імперії. Але для комплексного аналізу причин появи цієї проблеми необхідно вдатися до вивчення особливостей формування етносів і націй на Балканському півострові.

Наприкінці XIX ст. існували болгарські, сербські, грецькі, турецькі, російські та європейські варіанти тлумачення етнічного складу населення македонських земель. Назвіть ті, що найбільш відповідають дійсності. При цьому аргументуйте свою точку зору.

Зверніться до теорій націй та спробуйте застосувати їх по відношенню до процесів, що відбувалися в регіоні протягом останньої третини XIX ст. При цьому використовуйте:

- есенціалістичний (примордіалістський) підхід, що розглядає націю як вроджену якість людської ідентичності (концепції К. Гірца, Р. Гамбіно, У. Коннора, Ю. Бромлея, П. Ван Ден Берге);
- конструктивістський підхід, згідно з яким національні спільноти – результат диференціації культур і породження етнічного відчуття, сформованого на основі відповідних доктрин (концепції Р. Бурд'є, Е. Хобсбаума, М. Неша);
- інструменталістський підхід, орієнтований на пошук функцій, які виконує етнос або нація (концепції Д. Хоровіца, Дж. Ротшильда, Е. Сміта, А. Коена, К. Янга).

Зваживши на особливості процесу формування модерних націй в регіоні, вкажіть, який із цих підходів найкраще відповідає генезі македонського етносу наприкінці XIX ст.

Розгляньте систему цінностей, яка визначала національну ідентичність – віросповідання, мова, культурна спадщина, етичні норми, належність до тієї чи іншої території. Спробуйте вказати, що з перерахованого, на вашу думку, було основним на Балканах в останній чверті XIX століття при виявленні національної ідентичності.

Особливу увагу слід звернути на основні великодержавні та федералістські концепції вирішення національної проблеми в регіоні та місце в них Македонії. При цьому необхідно дати їм оцінку з огляду на їхню реалістичність або утопічність.

2. Македонська дилема на Берлінському конгресі 1878 р. У цій темі слід розглянути підсумки російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр., розкрити зміст петербурзького проекту створення Сан-Стефанської Болгарії, показати ставлення до нього великих держав та інших учасників Берлінського конгресу, зазначити причини його відхилення.

Крім того, необхідно дати оцінку статтям Берлінського трактату, що визначили долю Македонії, зосередивши увагу на 23-у розділі цього договору, згідно з яким Порта була зобов'язана впровадити у своїх європейських провінціях Органічні статuti на кшталт критського від 1868 р. (обмежена форма автономії); а також на 62-у розділі, що передбачав рівні права та обов'язки для всіх громадян незалежно від їхньої конфесіональної належності. Назвіть причини, які вплинули на рішення країн-учасниць конгресу залишити область у складі Османської імперії.

Розкрийте та поясніть реакцію урядів і громадськості балканських країн на поділ Сан-Стефанської Болгарії.

3. Становище Македонії у складі Османської імперії після російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр. Наприкінці XIX ст. область уходила до складу трьох османських вілайетів – Салонікського, Бітольського і Косовського. Необхідно дати характеристику системі адміністративної влади у цих землях.

На основі інформації, отриманої з курсу лекцій, розкрийте процес соціальної диференціації населення Македонії наприкінці XIX ст., причини розпаду чифтлікської аграрної системи й пауперизації селянства. Покажіть динаміку урбанізації, зростання промисловості; дайте характеристику рівню розвитку ремесел і торгівлі, масштаб представництва іноземного капіталу в області.

Наприкінці XIX століття приблизно сто тисяч мешканців області щорічно від'їздили за кордон на заробітки – здебільшого до сусідніх країн. Із кожним роком зростала еміграція на американський континент. Натомість, після 1878 року турецьким урядом в область було переселено чимало мусульман (мухаджирів), які раніше проживали на території Болгарії та Боснії і Герцеговини. Дайте свою оцінку подібній динаміці етнічного складу населення.

Наприкінці XIX ст. розгортається національно-визвольний рух албанців. Зверніть увагу на програми Цариградської фракції та Призренської ліги щодо вирішення національної проблеми на Балканах та місце, яке відводилось у них македонським землям.

У жовтні – грудні 1878 року в долинах річок Струма і Места розпочалося повстання, яке увійшло в історію під назвою Кресненсько-Разложького. Перерахуйте мотиви, що спонукали населення Македонії взятися за зброю, та результати повстання.

Після Берлінського конгресу розпочинається боротьба Болгарії, Сербії та Греції за вплив на слов'янське населення Македонії. Розкрийте причини ворожнечі між Болгарською екзархією і Грецькою патріархією. Дайте характеристику політиці Стамбулу щодо релігійного питання в Македонії, посиляючись на зміст султанського ферману 1870 р. та 63-й розділ Берлінського трактату.

Порівняйте політичне і соціально-економічне становище Македонії і Східної Румелії, яка до 1885 року залишалася у складі Османської імперії.

4. Створення та діяльність революційних організацій у Македонії. Наприкінці XIX століття з новою силою розгорнувся рух четників, який зародився на Балканах ще у XV столітті. Поясніть різницю між четниками і комітами. Розкрийте особливості цих двох явищ. Акцентуйте увагу на методах боротьби четників і комітів, на цілях та завданнях, що переслідувалися ними.

Організований етап революційного руху у Македонії розпочався зі створення 1893 року Внутрішньої македонської революційної організації (ВМРО). Зверніть увагу на основні положення її першого статуту 1893 року. Дайте оцінку ідеологічним принципам та соціальному складу цієї організації.

Сформулюйте зміст основних рішень загального з'їзду ВМРО у 1896 р. Покажіть суть ідеологічних розбіжностей між *революційно-демократичною течією* ВМРО (Г. Делчев, Г. Петров, П. Тошев, П. Попарсов, Я. Санданські) та її *ліберальним угрупованням* (Х. Татарчев, Х. Матов). Визначте різницю між соціальною базою революційного й ліберального крила. Покажіть співпрацю організації з рухом четників.

Соціалістичні ідеї потрапили у Македонію з Болгарії і Сербії. 1893 року в Софії було створено першу македонську соціал-демократичну групу. Розкрийте ідеологічні принципи цієї організації. 1896 року вона трансформувалася у

Револуційний соціал-демократичний союз, який активно співпрацював із Болгарською робітничою соціал-демократичною партією. Розкрийте діяльність лівих організацій в області.

Ще одними представниками революційного руху Македонії були *анархісти*. Так, на початку 1890-х років розпочинають свою діяльність «гемінджії» – це, здебільшого, представники молоді, які мали окрему самостійну організацію. Наприкінці 1890-х років македонськими емігрантами у Швейцарії було створено Таємний революційний комітет, відомий також під назвою «Група революціонерів-терористів», який теж схилився до ідей анархізму. Зробіть порівняльний аналіз ідеологічних принципів; соціальних, вікових і етнічних характеристик; методів досягнення цілей ВМРО, соціалістичними та анархічними організаціями.

5. Македонська проблема у системі міжнародних відносин. Під час розгляду п'ятої теми необхідно в першу чергу вивчити мотиви, які спонукали західноєвропейські держави наприкінці XIX ст. відстоювати збереження статус-кво на Балканах. Сформулюйте також цілі та завдання зовнішньої політики Російської імперії в регіоні.

Агітаційно-пропагандистську роботу в Македонії проводила Румунія. 1879 року було засновано товариство «Македонсько-румунське просвітництво», яке займалося видавничою діяльністю, організовувало в області училища для валахів. Головною метою цієї організації стало створення міцної прорумунської спільноти в Македонії.

У Сербії протягом останньої третини XIX ст. діяло кілька подібних організацій. Визначте програмні цілі товариств «Святого Сави», «Великої Сербії», «Головного комітету». 1889 року було сформовано політико-просвітницьке відділення при Міністерстві закордонних справ Сербії. Розкрийте мету створення цієї установи. Значний вплив на ідеологію політики Белграда у Македонії здійснила концепція македонізму сербського вченого і політика С. Новаковича. Назвіть основні її положення.

У 1890-х роках у Греції розпочинає свою діяльність «Етнікі етерія» («Національне товариство»). Її засновники залучали до своїх лав впливових греків – вищих військових чиновників, духовенство, політиків, культурних діячів, підприємців. Розкрийте основні напрями діяльності «Національного товариства».

1894 року група македонських емігрантів, з метою допомоги ВМОРО, заснувала у Софії Верховний комітет. Згодом ця організація потрапила під вплив болгарського уряду та почала претендувати на керівну роль у національно-визвольному русі. Дайте характеристику взаємовідносинам Внутрішньої організації із Софійським комітетом і Болгарською екзархією. Поясніть їх.

Верховний комітет мав на меті домогтися від стамбульського уряду проведення реформ у Македонії. Влітку 1896 р. ця організація розробила проект, що вимагав формування адміністративного апарату і жандармерії цих областей з місцевого населення, а також передбачав впровадження у Македонії другої офіційної мови – болгарської. Визначте, чи суперечили ці вимоги 63-у розділу Берлінського трактату. Поясніть, чому, на вашу думку, «верховісти» висували такі доволі помірковані вимоги.

Наприкінці XIX ст. на Балканському півострові загострилися міжнародні відносини, що знайшло своє втілення у протиріччях між Османською імперією та державами регіону, а також у суперечностях між Болгарією, Сербією і Грецією, які претендували на європейські провінції Порти. У цей період у Сербії і Греції теж створюються організації, що намагалися контролювати визвольний рух у Македонії. Їхня діяльність сприяла виникненню міжнаціонального конфлікту в області та провокувала перманентну громадянську війну. Більшість із них підтримувала тісні контакти із загонами четників.

Для кращого засвоєння теми зробіть порівняльний аналіз методів досягнення поставлених цілей болгарським Верховним комітетом, грецьким «Національним товариством» і сербськими організаціями, враховуючи, що

деякі з них мали абсолютно законспірований характер. Дайте оцінку їхній діяльності та наслідкам, до яких вона призвела.

Розкрийте зміст просвітницької роботи Болгарської екзархії у Македонії та характер її протиріч з османським урядом. Наприкінці XIX ст. Константинопольська патріархія підтримувала 220 грецьких училищ, у яких навчалося 14 тис. учнів. Назвіть основні грецькі просвітницькі організації, що діяли в Македонії. Вкажіть цілі, які переслідували сербські просвітницькі організації в Македонії («Коло сербських сестер», «Княгиня Любіца»), та території, на яких вони мали свій вплив.

Діяльність цього товариства погіршила стосунки між Бухарестом і Афіними. У 1891 р. вони навіть розірвали дипломатичні відносини, відновивши їх лише 1896 р. Проаналізуйте причини цього конфлікту.

1897 року у Скоп'є помер митрополит Мефодій – грек за національністю. Белград одразу ж розпочав діалог із Константинопольським патріархом і Високою Портою про призначення на місце Мефодія громадянина Сербії. Після тривалих переговорів митрополитом у Скоп'є знову став грек – владика Амвросій. Він, у свою чергу, призначив своїм намісником і управителем єпархії у Скоп'є сербського архімандрита Фірміліана. Це дало привід Белграду боротися за призначення його митрополитом. Так виникло «Фірміліанське питання», рішення якого перш за все залежало від позицій Туреччини та Росії. Санкт-Петербург підтримав наміри Сербії, спричинивши незадоволення Болгарії, яка не бажала посилення впливу Белграда у Македонії.

Акцентуйте увагу на цьому конфлікті, який яскраво ілюструє заплутаний клубок протиріч у регіоні: тут представлені інтереси західноєвропейських країн, Росії, Туреччини, а також балканських держав.

Завдання для самостійної роботи

1. Політичний режим Абдул-Гаміда II (1876 – 1909 рр.) в Османській імперії.
2. Албанці в Македонії наприкінці XIX ст.: динаміка чисельності та соціальне становище.

3. Основні причини та напрямки еміграції населення Македонії наприкінці XIX ст.
4. Місце ВМОРО у політичній системі Болгарії.

Джерела та література до першого модуля

1. Бурбига В. Македонська проблема в оцінці європейських вчених XIX ст. // Схід – Захід. – Харків, 1998. – Вип. 1.
2. Бурбыга В. Российское славяноведение и публицистика об этнической принадлежности македонских славян (1893 – 1903 гг.) // Болгарский ежегодник. – Киев, 1998. – Т. 3.
3. Восточный вопрос во внешней политике России: конец XIX – начало XX века. – М.: Наука, 1978.
4. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність // <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>
5. История Болгарии / Под ред. П. Третьякова, С. Никитина. – М., 1954. – Т. 1.
6. Кривочуприн Е. Временное русское управление в Болгарии и Кресненско-Разложское восстание 1878-1879 гг. // Вестник международного славянского университета. – 2003. – № 2.
7. Кривочуприн Е. Македонский вопрос в политической жизни Болгарского княжества и Восточной Румелии (1879 – 1885 гг.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Харків, 2006. – Вип. 8.
8. Лабаури Д. Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии 1894 – 1908 гг.: идеология, программа, практика политической борьбы. – София, 2008.
9. Попов Б. Балканские страны (Болгария и Сербия) в 1870 – 1914 годах. – М., 1952.
10. Поповски В. Историко-политическое и правовое значение Берлинского договора 1878 года для Македонии // Новая и новейшая история. – 1997. – № 5.
11. Сміт Е. Національна ідентичність // <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>

12. Стрельчук Н. Македонія: нарис історії національно-визвольного руху (остання третина XIX ст. – початок XX ст.). – Чернівці, 1999.
13. Струкова К. Общественно-политическое развитие Македонии в 50-70-е гг. XIX века. – М., 2004.
14. Ташковский Д. О македонской нации. – Скопье, 1976.
15. Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе: исторический и историко-культурный аспекты. – М.: Наука, 1981.
16. Фрейдзон В. Исторические корни и сущность югославизма. XIX век // Новая и новейшая история. – 1997. – № 3.
17. Чихаев П. Великие державы и Восточный вопрос. – М.: Наука, 1970.
18. Чорній В. Історія Болгарії. – Львів, 2007.
19. Ямбаев М. Четы ВМОРО – компонент политической системы Болгарии (Начальный этап их деятельности) // Человек на Балканах. – СПб., 2006.

Модуль II. Македонські землі на початку XX ст.

6. Горноджумайське й Ілінденське повстання та їх наслідки. Для кращого засвоєння матеріалу цієї теми необхідно вивчити причини активізації діяльності революційних організацій в області на початку XX ст. Зверніть увагу на той факт, що македонські повстанці боролися не лише проти турецької влади, а й поміж собою. Так, влітку 1901 р. відбулися сутички між четниками ВМОРО і Верховного комітету. Після арешту лідерів Внутрішньої організації «верховісти» змогли очолити національно-визвольний рух. На їхньому боці також виступала Болгарська екзархія. Слід зазначити, що на початку XX ст. ВМОРО значно зміцніла. З невеликої за кількістю організації, представленою здебільшого інтелігенцією, вона перетворилася на масову, селянську.

1902 року «верховістам» вдалося організувати повстання у Горно-Джумайському районі. Ознайомтеся з його передумовами, рушійними силами та наслідками. Ці події привернули увагу світової громадськості, змусили турецький уряд на початку 1903 р. провести деякі реформи. Розкрийте їхній зміст та вплив на становище населення в області.

У січні 1903 р. керівництво ВМОРО на з'їзді в Салоніках знову поставило питання про повстання. Значна частина революціонерів виступила проти цієї пропозиції. Назвіть причини, що схилили більшість учасників з'їзду до підтримки Центрального комітету. 19 квітня 1903 р відбувся окружний конгрес Бітольського революційного округу. Сформулюйте його рішення.

20 липня 1903 р. розпочалося повстання, яке увійшло в історію як Ілінденське. Проаналізуйте його причини, перебіг, соціальний і національний склад рушійних сил. Кульмінаційним моментом цієї події стало проголошення Крушевської республіки. Розкажіть про подальшу долю першої республіки на Балканах. Підведіть підсумки та розкрийте причини поразки повстання, покажіть реакцію світової громадськості на нього.

1903 року було опубліковано книгу відомого філолога К. Місіркова «Для македонської справи», в якій обґрунтовується існування самостійної македонської нації. Розкрийте основні положення цієї теорії.

Зверніть увагу на зміст Мюрцштегської програми реформ у Македонії, запропоновану урядами Австро-Угорщини й Росії у жовтні 1903 р., цілі, які переслідували Відень і Петербург, лобіюючи цей проект, та досягнуті результати. Визначте позицію Сербії, Болгарії і Греції щодо цієї програми.

Після поразки Ілінденського повстання знову загострилося протистояння між двома течіями ВМОРО. Окресліть питання, навколо яких точилася дискусія. У жовтні 1905 р. відбувся Рильський з'їзд ВМОРО. Детально ознайомтеся з його рішенням. Порівняйте цілі, ідеологію та соціальну базу лівого і правого крила Внутрішньої організації.

7. Молодотурецька революція та її вплив на ситуацію в області. Влітку 1908 року в Османській імперії відбулася молодотурецька революція, що розпочалася у Салонікському вілайеті Македонії. Акцентуйте увагу на подіях в області під час цього процесу. Відтворіть реакцію світової громадськості на події 1908 – 1909 рр. у Туреччині. 1908 року Болгарія й Австро-Угорщина наважилися на відверте порушення статей Берлінського трактату, а відтак і на руйнацію статус-кво в регіоні. Розкрийте ці події з огляду на македонське

питання. Проаналізуйте зміст «Паносманської програми», яку розпочала втілювати у життя нова влада Туреччини.

Скориставшись сприятливими обставинами, що склалися в області одразу після революції, ліве крило ВМОРО створило Народну федеративну партію – першу легальну політичну силу в Македонії. Назвіть програмні цілі та соціальну базу НФП. Натомість, більшість «верховістських» елементів ВМОРО після молодотурецької революції об'єдналась у так звані партії конституційних клубів – болгарські, сербські та грецькі. Розкрийте особливості цих організацій.

Після зміни влади в Туреччині у Македонії починає набирати сили соціалістичний рух. Простежте динаміку страйків, що відбувалися в області, та процес створення перших профспілкових організацій.

Наслідками революції 1908 – 1909 рр. для Македонії стали: роззброєння населення; заборона місцевих партій і організацій; переслідування інтелігенції, культурно-просвітницьких товариств, преси, училищ; погіршення становища селян; розселення в області мусульманських біженців із Боснії і Герцеговини. Окресліть як вплинули ці події на ситуацію в області.

8. Балканські війни 1912 – 1913 рр. і поділ Македонії. Розкрийте зміст ідеологічної підготовки війни з Туреччиною урядами балканських країн: пропаганду серед населення Македонії та формування суспільної думки в Греції, Болгарії і Сербії. Проаналізуйте позицію провідних болгарських, сербських і грецьких політичних партій щодо македонської проблеми.

13 березня 1912 року прем'єр-міністри Сербії й Болгарії (відповідно – Н. Пашич і І. Гешов) уклали союзний договір. Невдовзі було підписано болгарсько-грецьку (29 травня 1912 р.), грецько-чорногорську (кінець серпня 1912 р.) і болгарсько-чорногорську (початок вересня 1912 р.) угоди, а також сербсько-чорногорську союзну конвенцію (6 жовтня 1912 р.). Між Сербією і Грецією на цьому етапі існувала лише двостороння усна домовленість про спільні дії проти Туреччини. Зверніть увагу на вирішення долі македонських земель у названих договорах. Дайте свою оцінку цим домовленостям з погляду їхнього впливу на подальші події в регіоні.

Визначте роль македонського питання у розгортанні збройного конфлікту на Балканах. Сформулюйте причини, характер і перебіг Першої балканської війни 1912 – 1913 рр. та місце руху четників у ній.

Дайте характеристику позиції великих держав та учасників війни щодо вирішення македонської проблеми на Лондонській мирній конференції. 30 травня 1913 року між державами Балканського союзу і Туреччиною було підписано мирний договір. Сформулюйте його зміст. Зробіть порівняльний аналіз сербського, болгарського і грецького окупаційних режимів у Македонії.

Вкажіть причини, що змусили сербський уряд висунути вимогу перегляду угоди 1912 р. з Болгарією про поділ Македонії. Ознайомтеся зі змістом меморандуму від 26 травня 1913 р.

Розкрийте характер Міжсоюзницької війни, порівняйте її з характером Першої балканської війни. Сформулюйте зміст Бухарестської мирної конференції та дайте оцінку новому поділу македонських земель.

9. Македонські землі напередодні та під час Першої світової війни. Розглядаючи цю тему, необхідно зосередити увагу на особливостях сербського окупаційного режиму у Вардарській Македонії. Його проявом стала насильницька сербізація. Охарактеризуйте засоби боротьби проти неї македонського населення та обставини, за яких відбулась активізація діяльності ВМОРО. Розкажіть про боротьбу Верховного комітету за приєднання сербської частини Македонії до Болгарії.

Більшу частину македонських земель за результатами Другої балканської війни окупувала Греція. Розкрийте політику Афін в Егейській Македонії та дайте їй оцінку.

Піринський край після Другої балканської війни перетворився на звичайну область у складі Болгарії: розкрийте політику софійського уряду на цій території під час окупаційного режиму. Зробіть порівняльний аналіз соціально-економічного й політичного становищ македонського населення Егейської Македонії у складі Греції, Піринської – у складі Болгарії та Вардарської – у складі Сербії.

Сформулюйте плани Болгарії щодо Вардарської й Егейської Македонії. Назвіть причини, що визначили рішення Софії приєднатися до країн Троїстого союзу. Після втручання Болгарії у Першу світову війну на боці Австро-Угорщини й Німеччини перевага сил на користь Троїстого союзу в регіоні стала очевидною. Згодом всю територію Сербського королівства було окуповано австро-угорською і болгарською арміями. На території Вардарської Македонії створюється болгарське генерал-губернаторство. Охарактеризуйте болгарський окупаційний режим, порівняйте його із сербським.

Зосередьте увагу на вирішенні долі македонських земель у Корфській декларації 1917 р. Розкрийте позицію македонської еміграції щодо майбутнього області. Дайте оцінку рішенням Паризької мирної конференції 1919 р. стосовно розв'язання македонського питання.

27 листопада 1919 р. у містечку Нейї-сюр-Сен поблизу Парижа між державами, що перемогли у Першій світовій війні (США, Великобританія, Франція, Італія, Японія, Греція та інші), і Болгарією, яка входила до блоку Центральних держав, було підписано мирний договір – складова частина Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин. Він набрав чинності 9 серпня 1920 року. Згідно з ним Болгарія зберегла у своєму складі більшу частину Піринської Македонії, при цьому втративши район Струміци, який відійшов до Королівства сербів, хорватів і словенців (із 1929 р. – Королівство Югославія). Контроль над Західною Фракією (8500 км²) і виходом до Егейського моря надавався Великобританії, Італії, Франції, США і Японії, які згідно зі статтею 48 «гарантували свободу економічного виходу Болгарії до Егейського моря» (гарантії було порушено передачею цієї території Греції у 1920 р.). Королівство сербів, хорватів і словенців, а також Греція виявилися в когорті країн-переможниць у світовій війні. Перша, за сприяння держав Антанти, повернула собі окуповану Болгарією Вардарську Македонію. Греція ж зберегла у своєму складі Егейську частину області. Зверніть увагу на політику Афін і Белграда на цих землях.

Таким чином, після Першої світової війни більша частина Македонії була розділена між Королівством СХС і Грецією. А ось Болгарія не тільки не досягла головної мети – приєднання Македонії, а й втратила частину своєї території з виходом до Егейського моря. На неї було накладено тяжкі фінансові зобов'язання та обмеження, що створювало прецедент для реваншистських настроїв у державі, а також залишало на порядку денному македонське питання.

Завдання для самостійної роботи

1. Молодотурецький режим: загальна характеристика.
2. Македонське питання у програмах сербських, болгарських і грецьких політичних партій на початку ХХ ст.
3. Македонський театр бойових дій під час Балканських війн 1912 – 1913 рр.
4. Бойові дії та території Македонії під час Першої світової війни.

Джерела та література до другого модуля

1. Бестужев И. Борьба в России по вопросам внешней политики. 1906 – 1910 гг. – М., 1961.
2. Бирман М. Македонский вопрос в период Балканских войн 1912 – 1913 гг. и мотивы России // Балканские исследования: Россия и славяне. – М., 1992.
3. Бурбыга В. Проекты решения македонского вопроса в российской печати 1903 года // Болгарский ежегодник. – К., 2000. – Т. 4.
4. Бурбыга В. Российская печать о реформах в македонских вилайетах Османской империи (1904 – 1909) // Болгария, Дагестан, Турция. – Махачкала, 1997. – Вып. 2.
5. Бурбыга В. Российское славяноведение и публицистика об этнической принадлежности македонских славян (1893 – 1903 гг.) // Болгарский ежегодник. – Киев, 1998. – Т. 3.

6. Вишняков Я. «Уничтожить всю коварную Европу». Авантюристы и террористы на Балканах в начале XX века // Родина. – 2007. – № 1.
7. Войтова Я. Македонский вопрос как международная проблема в 1918 – 1920 гг. // www.slavmir.orthodoxkuban.com.ru/2007/06/22/
8. Восточный вопрос во внешней политике России: конец XIX – начало XX века. – М.: Наука, 1978.
9. Галкин И. Дипломатия европейских держав в связи с освободительным движением народов Европейской Турции 1905 – 1912 гг. – М., 1969.
10. Гуринова О. Вардарская Македония в геополитических планах Сербии в 1913 – 1915 гг. // Вісник Харківського національного університету. – «Історія». – 2008. – № 816.
11. Жебокрицкий В. Болгария во время балканских войн 1912 – 1913 гг. – К., 1961.
12. Жебокрицкий В. Болгария накануне балканских войн 1912 – 1913 гг. – К., 1960.
13. Исаева О. Исторические перипетии формирования македонской нации // Новая и новейшая история. – Саратов, 2002. – Вып. 20.
14. Исаева О. Мюрцштегский опыт «умиротворения» Македонии // Македония. Проблемы истории и культуры. – М., 1999.
15. История Болгарии / Под ред. П. Третьякова, С. Никитина. – М., 1954. – Т. 1.
16. Карасев А., Косик В. Этапы борьбы македонского народа за независимость // Македония: Путь к самостоятельности. Документы. – М., 1997.
17. Коновалова Н. Македонский вопрос в период Балканских войн 1912 – 1913 гг. // www.sgu.ru/files/nodes/9738/05
18. Косик В. Гордиев узел Балкан // Македония. Проблемы истории и культуры. – М., 1999.
19. Косик В. Македония – споры, соглашения, войны // На путях к Югославии: за и против. – М., 1997.

20. Кострикова Е. Балканская политика МИД и общественное мнение России в начале XX века: Материалы научной конференции «Национальные интересы и государственные ориентиры российской внешней политики» // Бюллетень Института российской истории РАН. – М., 2004. – Вып. 1.

21. Кривочуприн Е. Верховный македоно-одринский комитет и Внутренняя македоно-одринская революционная организация накануне Илинденского восстания (1901 – 1903) // Вісник Харківського національного університету. – «Історія». – 2004. – № 633.

22. Лабаури Д. Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии 1894 – 1908 гг.: идеология, программа, практика политической борьбы. – София, 2008.

23. Мартыненко А. Русско-болгарские отношения накануне и в период революции 1905 – 1907 гг. – Киев, 1974.

24. Петросян Ю. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. – М., 1990.

25. Писарев Ю. Великие державы и Балканы накануне Первой мировой войны. – М., 1985.

26. Писарев Ю. Создание югославского государства в 1918 г.: уроки истории // Новая и новейшая история. – 1992. – № 1.

27. Попов Б. Балканские страны (Болгария и Сербия) в 1870 – 1914 годах. – М., 1952.

28. Реформы в Македонии. Дипломатическая переписка. 1903 – 1905 гг. – СПб., 1906.

29. Россия и Черноморские проливы (XVIII – XX столетия) / Под ред. Л. Нежинского, А. Игнатьева. – М., 1999.

30. Сазонов С. Воспоминания. – М., 1991.

31. Сиротинин А. Македония и Россия // Славянские известия. – 1907. – Кн. 1.

32. Сквозников А. Македония в конце XIX – начале XX столетия: «яблоко раздора» на Балканах // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Самара, 2007. – Т. 9. – № 2.

33. Сквозников А. Македонский вопрос в начале XX века и российская общественность // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Самара, 2009. – Т. 11. – № 2.

34. Стрельчук Н. Македонія: нарис історії національно-визвольного руху (остання третина XIX ст. – початок XX ст.). – Чернівці, 1999.

35. Стрельчук Н. Македонське питання на сторінках одеського вісника «Българська мисль» // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці, 1997. – Вип. 1.

36. Стрельчук Н. Історіографія національно-визвольного руху македонського народу у міжвоєнну добу: сучасний стан і перспективи // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи: Зб. наук. праць. – Київ-Чернівці, 1997. – Вип. 1.

37. Ташковский Д. О македонской нации. – Скопье, 1976.

38. Теплов В. Нынешний фазис македонского вопроса // Русский вестник. – 1903. – № 12.

39. Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе: исторический и историко-культурный аспекты. – М.: Наука, 1981.

40. Чихаев П. Великие державы и Восточный вопрос. – М.: Наука, 1970.

41. Чорній В. Болгарія на початку XX ст. // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1993. – Вип. 45.

42. Чорній В. Історія Болгарії. – Львів, 2007.

43. Шатилова Л. Македонский вопрос в период Балканских войн 1912 – 1913 гг. и политика России // Балканские исследования: Россия и славяне. – М., 1992.

44. Шемякин А. К вопросу о роли внешнего фактора в образовании Королевства сербов, хорватов и словенцев // Версаль и новая Восточная Европа. – М., 1996.

45. Шпилькова В. Младотурецкая революция 1908 – 1909 гг. – М., 1977.
46. Ямбаев М. Четы ВМОРО – компонент политической системы Болгарии (Начальный этап их деятельности) // Человек на Балканах. – СПб., 2006.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Македонська проблема в контексті східного питання.
2. Передумови виникнення македонської проблеми.
3. Геополітичне значення Македонії на Балканах.
4. Основні великодержавні та федералістські концепції вирішення національної проблеми на Балканах.
5. Особливості процесу формування модерних націй на Балканах.
6. Доля Македонії згідно із Сан-Стефанським мирним договором та Берлінським трактатом.
7. Кресненсько-Разложьке повстання: причини, характер, рушійні сили.
8. Македонська проблема у системі міжнародних відносин кінця ХІХ ст.
9. Адміністративний устрій македонських земель у складі Османської імперії.
10. Економічний розвиток Македонії протягом останньої третини ХІХ ст.
11. Соціальна диференціація македонського суспільства наприкінці ХІХ ст.
12. Причини розпаду чифтлікської аграрної системи та пауперизації селянства в Македонії наприкінці ХІХ ст.
13. Зростання міст та урбанізаційні процеси в Македонії останньої третини ХІХ ст.
14. Варіанти етнічного складу населення Македонії наприкінці ХІХ ст.
15. Просвітницька діяльність Болгарської екзархії в Македонії наприкінці ХІХ ст.
16. Сербські просвітницькі організації в Македонії наприкінці ХІХ ст.
17. Функціонування грецьких просвітницьких організацій в Македонії протягом останньої третини ХІХ ст.

18. Просвітницька політика Румунії в Македонії наприкінці XIX ст.: цілі та напрями.
19. Створення та діяльність Внутрішньої македоно-одринської революційної організації.
20. Боротьба течій ВМОРО.
21. Революційно-демократичний напрям ВМОРО: ідеологія та соціальна база.
22. Ліберальні угруповання ВМОРО: ідеологічні принципи, соціальний склад і опора.
23. Соціалістичні організації в Македонії наприкінці XIX ст.
24. Македонські організації анархістів.
25. Рух четників у Македонії наприкінці XIX ст.
26. Болгарський Верховний комітет: цілі та взаємовідносини з ВМОРО.
27. «Етнікі етерія»: мета, завдання, методи діяльності організації.
28. Програмні цілі товариств «Святого Сави», «Великої Сербії», «Головного комітету».
29. Діяльність сербських, болгарських і грецьких революційних організацій у Македонії.
30. Збройний конфлікт між болгарськими, грецькими і сербськими четниками в Македонії: причини, характер та перебіг.
31. Характеристика зовнішньої політики Російської імперії на Балканах наприкінці XIX ст.
32. «Фірміліанське питання» як прояв боротьби Сербії і Болгарії за вплив у Македонії.
33. Позиція Росії і Туреччини щодо «Фірміліанського питання».
34. Повстання 1902 р. у Горно-Джумайському районі Македонії та його наслідки.
35. Окружний конгрес Бітольського революційного округу ВМОРО у 1903 р. та його рішення.
36. Ілїнденське повстання 1903 року: причини, характер, рушійні сили.

37. Зміст концепції К. Місіркова щодо національного питання.
38. Мюрцштегська програма Австро-Угорщини і Росії 1903 року.
39. Народна федеративна партія Македонії: цілі, ідеологічні засади та соціальна опора.
40. Вплив молодотурецької революції 1908 р. на ситуацію в Македонії.
41. Внутрішня ситуація в Македонії напередодні Балканських війн 1912 – 1913 рр.
42. Дипломатична боротьба між Сербією, Болгарією і Грецією навколо македонського питання на початку ХХ ст.
43. Рух четників у Македонії на початку ХХ ст.
44. Македонське питання у сербсько-болгарському союзному договорі.
45. Позиція сербських, болгарських і грецьких політичних партій щодо македонської проблеми напередодні Балканських війн.
46. Перша балканська війна 1912 р.: визволення Македонії від турецького панування.
47. Македонське питання як причина Другої балканської війни 1913 р.
48. Бухарестська мирна конференція 1913 р. та її результати.
49. Сербський окупаційний режим у Македонії 1913 – 1914 рр.
50. Піринська Македонія у складі Болгарії.
51. Політика Греції в окупованій нею Егейській Македонії 1913 – 1914 рр.
52. Болгарський окупаційний режим у Вардарській Македонії.
53. Доля македонських земель згідно з Корфською декларацією 1917 р.
54. Македонське питання на Паризькій мирній конференції.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

МОДУЛЬНІ РОБОТИ

Отримання **20 – 30 балів** передбачає повне і впевнене засвоєння матеріалу модулю, знання основних джерел і додаткової літератури з відповідних тем, уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, порівнювати,

оцінювати, пояснювати історичні факти на основі здобутих із різних джерел знань, користуватися науковою термінологією.

10 – 19 балами оцінюється відповідь, що вказує на впевнене засвоєння матеріалу, знання історичної хронології, уміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

Оцінка **1 – 9 балів** передбачає часткове висвітлення змісту теоретичних питань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, але у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

0 балів – якщо студент не засвоїв матеріал модулю.

Студент отримує допуск до підсумкового семестрового контролю за умови отримання ним 10 балів за результатами двох модульних робіт.

ЕКЗАМЕН

Оцінка 30 – 40 балів виставляється за впевнене засвоєння курсу, знання історичної хронології, уміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

20 – 29 балів студент отримує за наявності принципових помилок під час викладення засвоєного матеріалу або неповних висновків.

10 – 19 балів передбачає часткове висвітлення змісту теоретичних питань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, але у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

1 – 9 балів – якщо у студента виникають проблеми навіть із відтворенням основного матеріалу курсу.

0 балів – якщо він не засвоїв матеріал, передбачений програмою курсу.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Поточний контроль									Підсумковий семестровий контроль (екзамен)	Сума
Модуль I (контрольна робота)					Модуль II (контрольна робота)				40	100
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9		
30					30					

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	Відмінно
80 – 89	B	Добре
70 – 79	C	
60 – 69	D	Задовільно
50 – 59	E	
40 – 49	FX	Незадовільно

Навчальне видання

Миколенко Дмитро Валерійович

МАКЕДОНСЬКЕ ПИТАННЯ У 1878 – 1919 рр.

Відповідальний за випуск Чижов О. П.

Коректор Попій І. В.
Комп'ютерна верстка Літвінова О. О.
Макет обкладинки Дончик І. М.

Підписано до друку 10.03.2010. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Обл.-вид. арк. 1,77. Ум.-друк. арк. 1,42.
Наклад 50 прим. Ціна договірна.

61077, Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна

Надруковано ХНУ імені В. Н. Каразіна,
61077, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Тел.: 705-24-32

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3367 від 13.01.09.